

РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАСАДИ ДИСПОЗИТИВНОСТІ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ

THE IMPLEMENTATION OF THE DISPOSITIVITY IN THE CRIMINAL PROVING PROCEDURE

Мирошниченко Т.М.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального процесу

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У статті досліджуються актуальні питання реалізації засади диспозитивності в кримінальному процесі. Розглядається співвідношення публічності і диспозитивності в кримінальному провадженні. На основі аналізу кримінального процесуального законодавства визначаються межі дії засади диспозитивності в кримінальному процесі. Вивчаються окремі прояви диспозитивності в доказовій діяльності. За результатами досліджень відповідної спрямованості надаються пропозиції щодо вдосконалення галузевого законодавства.

Ключові слова: реалізація засади диспозитивності, кримінальне процесуальне доказування.

В статье исследуются актуальные вопросы реализации принципа диспозитивности в уголовном процессе. Рассматривается соотношение публичности и диспозитивности в уголовном производстве. На основании анализа уголовно-процессуального законодательства определяются пределы действия принципа диспозитивности в уголовном процессе. Изучаются отдельные проявления диспозитивности в доказательственной деятельности. По результатам исследований соответствующей направленности выдвигаются предложения по совершенствованию отраслевого законодательства.

Ключевые слова: реализация принципа диспозитивности, уголовно-процессуальное доказывание.

The article explores topical issues of the implementation of the principle of disposability in the criminal process. The ratio of publicity and dispositive in criminal proceedings is considered. Based on the analysis of the criminal procedural legislation, the limits of the disposability principle in the criminal procedure are determined. Individual manifestations of dispositional character in evidence work are studied. Based on the results of studies of the relevant focus, proposals are made to improve the sector al legislation.

Key words: implementation of disposability principle, criminal procedural proof.

Постановка проблеми. Розбудова України як правової держави, формування громадянського суспільства відбуваються в умовах загострення кримінальної ситуації не тільки в Україні, а й у всьому світі. Зазначене багато в чому пояснює активність законодавця щодо радикальної зміни кримінальної політики, оновлення як судової системи, так і нормативної бази взаємовідносин суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності.

Впродовж значного періоду часу вітчизняними правниками порушувались теоретично складні та практично значущі питання пошуку ефективних методів і нових процесуальних форм боротьби зі злочинністю, що відповідають реаліям суспільного життя. Усе частіше пропонувалися нетрадиційні для національної правової системи підходи до вирішення актуальних проблем регулювання кримінальних процесуальних відносин для виконання завдань кримінального провадження. В основі більшості з них – нове бачення цілеспрямування права: з такого, що гарантує існування й безпеку суспільства, воно перетворювалося б на право, що захищає інтереси, передусім, окремої особи (ст. 3 Конституції, ст. 2 Кримінально-процесуального кодексу (далі – КПК) України). Оскільки суспільство – це сукупність приватних інтересів, гарантії безпеки і свободи людини, закріплені законом по суті зберігають свою актуальність для інтересів всього суспільства, забезпечують його життєздатність.

Наразі, коли ідея зміни соціальних цінностей на користь конкретної людини втілена на рівні КПК, особливого значення набувають питання теорії і практики регулювання кримінальних процесуальних відносин для досягнення оптимального співвідношення публічних і диспозитивних (приватних) начал, процесуальних гарантій реалізації прав особи в кримінальному провадженні, підстав обмеження свободи вибору в кримінальному процесі. Ці й інші питання у сфері відповідних засадничих положень кримінального процесуального права стали предметом наукового пошуку багатьох вчених-процесуалістів, серед яких В.Т. Маляренко,

В.Т. Нор, В.В. Навроцька, Л.М. Лобойко, І.А. Тітко та інші. Водночас низка проблем, обумовлених недостатньою правовою регламентацією інститутів, базисну основу яких становить диспозитивність, зокрема й доказування стороною захисту, потерпілим, потребують подальшого дослідження, що є метою статті.

Стан дослідження. У різні періоди історичного розвитку як держави загалом, так і кримінального процесу зокрема, наука кримінального процесуального права прагнула визначити оптимальне співвідношення публічних і диспозитивних (приватних) начал задля виконання завдань кримінального провадження. У дореволюційний період питанням диспозитивності були присвячені праці С.І. Вікторського,

О.І. Люблінського, І.Я. Фойницького та інших, в яких розроблялися базові концепції диспозитивності в кримінальному процесі. За часів радянської влади питанням диспозитивності приділялася підвищена увага, незважаючи на те, що в згаданий період кримінальне судочинство розглядалося як галузь, що базується виключно на публічних началах. У своїх наукових роботах погляди на диспозитивність висловлювали В.П. Божьев, І.М. Гальперін, К.Ф. Гуценко, О.М. Ларін, П.А. Лупинська та інші. Сучасні питання дії засади диспозитивності, зокрема й ті, що належать до сфери кримінального процесуального доказування, досліджують такі вітчизняні та закордонні науковці, як: Л.А. Александрова, В.В. Вапнярчук, Ю.М. Грошевий, О.В. Капліна, С.А. Касаткіна, Л.М. Лобойко, В.Т. Маляренко, В.В. Навроцька, В.Т. Нор, С.І. Перепелиця, І.А. Тітко, С.А. Шейфер, О.Г. Шило, В.І. Штишкін, Д.С. Штоль та інші.

Однак, незважаючи дивлячись на велику кількість робіт, у науці кримінального процесуального права не сформувалася однозначна думка на окремі прояви диспозитивності. Навіть більше, аналіз правозастосовної практики свідчить про значну кількість протиріч і прогалин у регулюванні окремих інститутів кримінального процесу, основу яких становить диспозитивність.

Виклад основного матеріалу. Диспозитивність окремими науковцями сприймається як засада – конкурент публічності. Водночас вважається, що ці дві засади не можуть існувати незалежно одна від одної [1, с. 4].

Публічність як принцип кримінального провадження обумовлює таку побудову кримінального процесу, за якої розслідування, розгляд і вирішення кримінальної справи провадяться державними органами в державних інтересах і з огляду на їхній посадовий обов'язок – поза залежністю від волі й розсуду громадян, організацій, інтереси яких безпосередньо порушені злочином, кримінальним проступком. Засада диспозитивності має своїм змістом «закріплені в нормах кримінального процесуального права ідеї свободи суб'єктів кримінально-процесуальних відносин, таких, що мають у справі матеріально-правовий або особистий інтерес на свій розсуд розпоряджатися процесуальними правами з метою виникнення, руху або закінчення провадження в кримінальній справі, для захисту своїх суб'єктивних прав або охоронюваних законом інтересів» [2, с. 137]. У широкому значенні публічність – це пріоритет суспільних, державних інтересів у взаємовідносинах людини із владою, тоді як диспозитивність передбачає більшу цінність інтересів особи в ситуаціях протиріччя з інтересами держави.

Чимало теоретиків протиставляють публічну владу особистості, тим самим намагаючись розвести інтереси приватні та публічні. Така позиція характерна для часів жорсткої державної влади, коли об'єктивні положення права залежали від державної політики, а існування інтересу окремої особи як такої визнавалось явищем негативним або відкидалось взагалі. Рушійною силою праворегулювання

вважався державний інтерес. Протилежна думка зводилася до визнання домінування приватного інтересу над суспільним.

Але будь-які крайнощі породжують протиріччя. У правовій доктрині це призвело до розділення функціонального цілого на публічний і приватний інтерес. У теорії кримінального процесу свого часу висловлено різні думки щодо визначення ролі засад публічності та диспозитивності в регламентуванні кримінальних процесуальних відносин. Одні вчені називали публічність і диспозитивність принципами кримінального процесу [1], інші визначали публічність принципом, а диспозитивність – лише засадою [2, с. 187]. Публічність – це загальноправове правило побудови суспільства взагалі, суть і дух права, що становить сукупність найменших неподільних частин – приватного інтересу [3, с. 137].

Можна погодитись і з В.М. Кудрявцевим, який вважав, що публічність є підґрунтям і приватного права, тому що певні моделі поведінки в цій сфері закріплені державою через правові механізми з метою охорони особистих майнових і немайнових інтересів [4, с. 37]. Новим КПК така наукова позиція сприйнята і закріплена в ч. 1 ст. 26 «Диспозитивність»: «Сторони кримінального провадження є вільними у використанні своїх прав у межах та у спосіб, передбачених цим КПК» (розр. авт. – Т.М.).

Економічна, фінансова, цивільна чи інші галузі права без винятку наочно демонструють, наскільки глибоким є проникнення публічного права в приватне і навпаки. Достатньо чіткої межі між визначенням публічного і приватного права бути не може хоча б тому, що публічність – це сукупність приватного, а приватне об'єктивно не може існувати без публічного.

І.А. Тітко порівнює таку сукупність із «повною енергією замкненої системи об'єктів», де «питома вага забезпечення приватних і публічних інтересів (диспозитивності й публічності) зберігається, проте зміна пропорції однієї величини призводить до обернено пропорційної зміни іншої» [5, с. 154].

Необхідно розмежовувати в окремо взятій галузі царину переважної дії права приватного і публічного. З огляду на юридичну природу публічного і диспозитивного як явищ об'єктивної дійсності найбільш доцільним є дослідження їх співвідношення з метою пошуку балансу між двома цінностями – правами людини і ступенем контролю над злочинністю.

Можливість розпоряджатися своїми правами врегульовувалась кримінальним процесуальним законом і раніше. Як результат – особа набула прав давати свідчення, заявляти клопотання, відводи, користуватися послугами захисника, перекладача, ознайомлюватися з матеріалами справи, розпоряджатися обвинуваченням у справах приватного обвинувачення, оскаржувати вирок тощо. Розпорядження своїми правами (за аналогією зі змістом такого поняття в цивільному праві) треба розуміти як визначення «юридичної долі» свого волевиявлення, яке не може бути обмежене (диспозитивність) і водночас має бути певним чином закріплене офіційними особами передбаченим законом порядком (публічність).

Змінами в законодавстві 2001–2003 рр., що дістали назву «малої судової реформи», засади диспозитивності були значно розширені і стосувалися: а) звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із примиренням із потерпілим винних осіб, які вчинили злочин уперше (ст. 12 Кримінального кодексу); б) вибору складу суду (ст. 17 КПК); в) обов'язкових для суду відмови прокурора від обвинувачення (п. 2 ст. 282 КПК), виклику для допиту свідків з боку підсудного (ч. 2 ст. 253 КПК); г) дослідження доказів у суді, якщо вони є належними і допустимими (ч. 3 ст. 253 КПК). Згода сторін мала вирішальне значення під час визначення обсягу доказів, що будуть досліджуватися в суді (ч. 3 ст. 299 КПК).

КПК 2012 р. було зроблено подальші кроки в напрям розширення диспозитивних начал кримінального процесу, які полягали у впровадженні інституту угод (гл. 35 КПК), значному розширенні кола проваджень у формі приватного обвинувачення (ст. 477 КПК), можливостей щодо оскарження судом рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора (ст. 303 КПК), подання клопотань, зокрема й щодо розгляду кримінального провадження судом присяжних (ч. 3 ст. 31 КПК), тимчасового доступу до речей і документів (ст. 159 КПК), призначення альтернативних експертів (ст. 242 КПК), самостійного збирання доказів (ч. 3 ст. 93 КПК), фіксування кримінального провадження (п. 11 ч. 3 ст. 42 КПК, ч. 1 ст. 107 КПК) тощо.

Такі реформації викликали дискусії серед вчених-процесуалістів. У наукових публікаціях свого часу пролунала занепокоєність зростанням динаміки процесів у законодавстві, що не відповідають, на думку окремих науковців, цілям кримінального процесу і становлять собою «нецивілізовану реакцію на тоталітарно-соціалістичний колективізм» [6, с. 12].

В.Г. Розовський зазначає, що зосередження уваги виключно на правах жертви задовольняє жертву, тоді як покарання повинно мати публічний характер і не бути питанням тільки приватного інтересу. Покарання призначається іменем народу чи держави за дії, що несуть загрозу добробуту всього суспільства [7, с. 45].

Виникають запитання: де ті розумні межі розширення диспозитивності в кримінальному процесі і в чому полягає збалансованість публічних і диспозитивних засад, з якими пов'язується надія на правопорядок? Відповіді на них треба шукати в юридичній природі кримінального процесу, нормативна модель якого, на відміну від цивільного, у кінцевому підсумку не може схематично бути зведена до елементів «суб'єктивне право плюс юридичні гарантії» (диспозитивна побудова нормативного матеріалу). Елементами моделі кримінального провадження є «правовий обов'язок плюс відповідальність» (імперативна побудова нормативного матеріалу), що зумовлено характером регулювання кримінальних процесуальних відносин. Воно, за словами С.С. Алексєєва, є «інтенсивним енергетичним полем», що належить до сфери державної діяльності по гарантуванню безпеки суспільства загалом й учасників кримінального процесу зокрема» [8, с. 348].

Оптимальним у нинішніх умовах вбачається таке співвідношення публічності й диспозитивності, яке, з одного боку, забезпечувало б умови для захисту прав і законних інтересів учасників кримінального процесу, спонукало їх до активної участі в судочинстві, а з другого – не похитнуло б віру решти членів суспільства в справедливість, яку зазвичай пов'язують із необхідністю встановлення дійсних обставин кримінального провадження за результатами доведеності обвинувачення поза розумним сумнівом. У найбільш загальному вигляді це знаходить своє відбиття в положенні щодо «<...> забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування та судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений <...>» (ст. 2 КПК).

Як бачимо, редакція ст. 2 КПК «Завдання кримінального провадження» порівняно з попереднім законодавством істотних змін майже не зазнала, тоді як тривалим реформуванням кримінального процесуального права змінено підходи до вирішення завдань. Неабиякі надії наразі покладаються на змагальність процесу, законодавчо обмежується ініціатива суду в збиранні доказів, запроваджуються скорочені форми судового розгляду, спрощені порядки судочинства, передбачається провадження на підставі угод.

Чи забезпечують такі кроки законодавця вирішення завдань кримінального провадження, викладених у ст. 2 КПК?

Цілком логічним є те, що побудова кримінального процесу на змагальній основі зумовила розширення засад диспозитивності з метою ефективного використання своїх прав сторонами. Це, з погляду більшості науковців, повинно сприяти встановленню дійсних обставин скоєння кримінального правопорушення – істини («у спорі народжується істина»)

[9]. Інші думки, висловлені в юридичній літературі, є діаметрально протилежними («спір може й поховати істину») [10, с. 17].

Так, вважається, що проблема пошуку оптимальних засобів регламентації в кримінальному процесі зумовлена прагненням запозичити відповідні міжнародні стандарти, так званою гармонізацією національного законодавства з європейським. Зазнає критики використання демократичної ідеології, основою якої є ілюзія рівноправності всіх соціальних прошарків, однакового їх доступу до багатства, що створюється всім суспільством, і важелів управління державою. Саме ідеологія в кримінальному судочинстві, як вважає Л.А. Александрова, витіснила таке поняття, як «істина», і платою за це є пасивність суду [11, с. 131].

Проте завдання кримінального провадження (ст. 2 КПК) розповсюджуються й на суд. Останній має швидко, повно та неупереджено розглянути кримінальне провадження «з т и м (розр. авт. – Т. М.), щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності і

жоден невинуватий не був засуджений. Це означає, що швидке, повне і неупереджене судочинство має забезпечити встановлення винних осіб, а не бути самоціллю. Тому навряд чи сприяє вирішенню цих завдань розширення меж диспозитивності завдяки таким нововведенням, як скорочений судовий розгляд (ст. 349 КПК) та інститут кримінального провадження на підставі угод (гл. 35 КПК).

В юридичній літературі вже висловлювалися думки щодо негативного в скороченому судовому розгляді. Автори аргументовано доводили, що такий особливий порядок «поглинає» принцип змагальності, безпосередності [12, с. 63], не відповідає засаді презумпції невинуватості [13, с. 247], зводить нанівець засаду законності в частині всебічного, цілковитого та неупередженого дослідження обставин кримінального провадження [14, с. 178]. Крім того, у такій ситуації законодавчо не передбачена обов'язкова участь захисника задля посилення гарантій права особи на захист.

Впровадження в кримінальний процес інституту угод також суперечить вимозі всебічного, повного дослідження обставин кримінального провадження, що обумовлює можливість помилки під час встановлення особи, яка дійсно вчинила кримінальне правопорушення, а отже, не повною мірою забезпечує виконання завдань кримінального провадження у відповідній частині. Зважаючи на таку обставину, законодавець доцільно передбачив обов'язкову участь захисника в провадженнях на підставі угод (п. 9 ч. 2 ст. 52 КПК). Однак це не знімає занепокоєння, пов'язаного з останніми новаціями в законі, що передбачають можливість укладення угод про визнання вини в провадженнях щодо особливо тяжких злочинів – корупційних і скоєних терористичними групами (пп. 2, 3 ч. 4 ст. 469 КПК). Вважаємо, що злочини, які створюють загрозу національній безпеці держави і суспільства, мають бути розслідувані всебічно, повно і неупереджено. У таких провадженнях угоди укладатися не повинні.

Зважаючи на результати відповідних досліджень, актуальним здається питання визначення меж диспозитивних засад у кримінальному процесі. Це можна зробити за допомогою процесуального забезпечення останніх. Диспозитивність як можливість суб'єктів розпоряджатися своїми правами в межах, установлених кримінальним процесуальним законом, не суперечить засаді публічності, оскільки повинна ретельно регламентуватися законодавством. Уточнюючи норми кримінального процесуального закону, законодавець у будь-якому разі якісно змінює диспозитивність: адже чим менше прогалин у законодавстві, тим менше можливостей зловживання як із боку державних органів, так і з боку інших учасників кримінального провадження. Отже, якісне зміцнення диспозитивності в кримінальному процесі означає посилення гарантій проголошених прав його учасників, що, своєю чергою, досягається розвитком і конкретизацією публічного закону.

Так, у сфері доказового права вимагають процесуальної регламентації такі способи збирання

доказів, як «витребування», «отримання», «інші процесуальні дії, які здатні забезпечити подання суду належних та допустимих доказів» для сторони захисту (диспозитивність). Відсутність у законі визначення поняття «інші процесуальні дії <...>», процесуальної форми таких способів збирання доказів істотно впливає на ступінь забезпечення прав особи, знижує реальну можливість її захисту і, як наслідок, не сприяє виконанню завдання кримінального провадження.

Прикладом зваженого підходу до врегулювання процесуальних відносин в умовах розширення диспозитивних начал є сучасна модель провадження у формі приватного обвинувачення. На відміну від попереднього, чинний КПК одночасно з істотним збільшенням переліку правопорушень, провадження щодо яких може здійснюватись у формі приватного обвинувачення, передбачив звичайний (публічний) процес провадження, що врешті-решт дозволяє підтримувати оптимальний баланс публічних і приватних інтересів у згаданій сфері правовідносин.

Так само збалансованими публічні та приватні інтереси будуть у ситуаціях, що виникають під час реалізації підозрюваним права на застосування технічних засобів у процесі проведення процесуальних дій, в яких він бере участь (диспозитивність). Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд мають право залучити застосування технічних засобів у випадках, встановлених законом (публічність) (п. 11 ч. 3 ст. 42 КПК). Однак відповідно до ч. 1 ст. 107 КПК, за клопотанням учасників процесуальної дії, застосування технічних засобів, якщо воно є обов'язковим, призводить до недійсності відповідної процесуальної дії й отриманих внаслідок її вчинення результатів (ч. 6 ст. 107 КПК).

Недостатнім, на наш погляд, є процесуальне забезпечення права сторони захисту на тимчасовий доступ до речей і документів, передбачений КПК 2012 (гл. 15). Припускаючи, що вказана процесуальна дія відноситься до «інших», що «здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів» (ч. 3 ст. 93 КПК), очікуваним є таке врегулювання цього заходу забезпечення кримінального провадження, за якого об'єкти, що можуть бути отримані під час такої процесуальної дії, були б належно оформлені та зберегли свої доказові ознаки для подальшого кримінального провадження. Для цього варто передбачити в законі обов'язкове фіксування перебігу і результатів тимчасового доступу до речей і документів.

Потребують доповнення також положення закону щодо процедури ініціювання провадження експертизи. Чинний КПК надав можливість залучення експерта також і стороні захисту (ст. 243 КПК). Однак у процедурі залучення експерта наявні й недоліки, до яких належить відсутність положення щодо інформування протилежної сторони провадження про залучення експерта і щодо змісту запитань, які йому ставляться, а також щодо забезпечення реалізації прав підозрюваного (обвинуваченого) в разі залучення експерта, як це було передбачено КПК

1960 р. Підтримуємо позицію авторів, які вважають такий підхід порушенням засад змагальності, диспозитивності, забезпечення права на захист, законності [15, с. 310].

Висновки. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави (ч. 2 ст. 3 Конституції України). Найбільш важливим з практичного погляду є не тільки декларування прав і свобод, а й забезпечення їх фактичного виконання. Для цього необхідні механізми, за допомогою яких уповноважений орган і посадові особи можуть здійснювати належний захист (публічність). Однак кримінальне провадження, що базується виключно на публічних засадах, не може максимально забезпечити захист прав та інтересів осіб, що опиняються у сфері кримінальної юстиції. Чинним кримінальним процесуальним законодавством надано певну свободу дій безпосередньо учасникам кримінального

провадження, які мають у кримінальному процесі особистий інтерес (диспозитивність). Оптимальним у нинішніх умовах здається таке співвідношення публічності та диспозитивності, яке, з одного боку, забезпечувало б умови для захисту прав і законних інтересів учасників кримінального процесу, спонукало їх до активної участі в провадженні, а з другого – сприяло б виконанню завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК). Диспозитивність не суперечить zasadі публічності, оскільки ретельно регламентується кримінальним процесуальним законодавством. Якісна зміна диспозитивності досягається уточненням кримінального процесуального закону, усуненням у ньому прогалин, що сприяє максимальній реалізації прав учасниками кримінального провадження. Зміцнення диспозитивності означає посилення гарантій проголошених прав учасників кримінального процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Маляренко В.Т. Про публічність і диспозитивність / В.Т. Маляренко // Вісник Верховного Суду. – 2004. – № 7. – С. 2–9.
2. Громов Н.А., Николайченко В.В., Франциферов Ю.В. О действии принципов публичности и диспозитивности при возобновлении уголовных и гражданских дел по вновь открывшимся обстоятельствам // Правоведение. – 1999. – № 1. – С. 186–192.
3. Грошевой Ю.М. Деякі проблеми кримінально-процесуальної теорії / Ю. М. Грошевой // Вісник Академії правових наук. – 2004. – № 3. – С. 135–141.
4. Кудрявцев В.Н. Право как элемент культуры / В.Н. Кудрявцев // Право и власть : сб. ст. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – С. 35–42.
5. Тітко І.А. Нормативне забезпечення та практика реалізації приватного інтересу в кримінальному процесі України : [моногр.] / І.А. Тітко – Х. : Право. – 2015. – 446 с.
6. Мартишин О.В. Несколько тезисов о перспективе правового государства в России / О.В. Мартишин // Государство и право. – 1996. – № 5. – С. 3–13.
7. Розовский Б.Г. Ненаучные заметки о некоторых проблемах уголовного процесса : [моногр.] / Б.Г. Розовский. – Луганск : РИО ЛАВД, 2004. – 598 с.
8. Алексеев С.С. Восхождение к праву : [моногр.] / С.С. Алексеев. – М. : Норма, 2001. – 743 с.
9. Навроцька В.В. Засада диспозитивності та її реалізація у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / В.В. Навроцька ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2006. – 16 с.
10. Джатиев В.С. Обвинение и защита / В.С. Джатиев // Рос. юстиция. – 1995. – № 3. – С. 17–22.
11. Александрова Л.А. Публичность как основание уголовно-процессуального права : [моногр.] / Л.А. Александрова. – М. : Юрлитинформ, 2007. – 138 с.
12. Халиков А.Н. Вопросы, возникающие при особом порядке судебного разбирательства / А.Н. Халиков // Рос. юстиция. – 2003. – № 1. – С. 63–64.
13. Попелюшко В.О. Ще раз про спрощену процедуру правосуддя / В.О. Попелюшко ; зб. : Судова реформа в Україні. – Х., 2002. – С. 247–248.
14. Шаренко С.Л. Проблеми скороченого судового розгляду кримінальної справи / С.Л. Шаренко // Вісник Академії правових наук. – 2005. – № 1. – С. 175–179.
15. Вапнярчук В.В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : [моногр.] / В.В. Вапнярчук. – Х. : Юрайт, 2017. – 407 с.